

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ ВА УНИНГ ИЖТИМОЙ ТАҲДИДИ

С.Боймуродов
Ф.ф.н., Қарши ДУ

АННОТАЦИЯ.

Бугунги кунда вақтинчалик миграция жаҳон аҳамиятига молик жиддий муаммога айланиб улгурди. Меҳнат миграциясининг салбий ижтимоий-маънавий оқибатлари ҳам ташвишлантирмай қўймайди. Бир ёки бир неча оила аъзоларининг узоқ муддатга ишга кетиши оиладаги муносабатларга, фарзандлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли кишиларни вақтинчалик миграцияга ундаётган сабабларни ўрганиш, бу сабабларни бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш долзарб аҳамият касб этади.

Калит сўзлар: миграция, меҳнат миграцияси, мигрантлар, ижтимоий киёфа, ишчи кучи, нигилизм, индивидуализм, норасмий меҳнат миграцияси, меҳнат бозори.

АННОТАЦИЯ.

Социальные угрозы трудовой миграции. На сегодняшний день временная миграция превратилась в серьезную проблему, имеющую общегосударственное значение. Вызывает беспокойство и отрицательные социально-духовные последствия временной миграции. Трудовая миграция одного или нескольких членов сеимые отрицательно оказываются на семейные отношения и воспитание детей. Поэтому актуальное значение имеет изучение причин, последствий и путей преодоления трудовой миграции.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, мигранты, социальный лицо, трудовая сила, нигилизм, индивидуализм, неофициальная трудовая миграция, трудовой рынок.

ANNOTATION

The social threat of craft migration. In nowadays the temporary migration is the leading of problem that have importance of wide-state. The social and spiritual results of craft migration may be worrisome. Going work long time of family's members will show negative influence raising of children. Therefore, investigating reasons that to make craft migration and to come up with measures of lose the reasons have the leading factor.

Key words: migration, labour migration, social fase, labour force, nihilism, individualism, unofficial labour migration, labour market.

Ривожланган мамлакатлар ўз иқтисодиётини ривожлантиришни устувор вазифа деб билганлари боис фан ва техниканинг энг илғор ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш, янги технологияларни қўллашга алоҳида эътибор бердилар. Бундай вазифани бажариш учун таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси ҳозирги замоннинг характерли атрибути сифатида талқин этилди. Ана шундай интеграциянинг имкониятларини ўзида жамлаган ўқув-ишлаб чиқариш парклари, технополислар ташкил этилдики, турли объектлар системаси бўлган ва етук университетлар негизида вужудга келтирилган бу бирикмалар бир неча функцияни бажаради. Масалан, ушбу парklar малакали кадрлар тайёрлаш, илмий-тадқиқот ўтказиш, уларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш билан машғуллар. Технополислар самараси ниҳоятда эътиборли бўлгани боис уларнинг миқдори ҳам ўсиб борди. Масалан, АҚШ, Германия, Франция, Бельгия, Голландияда ўнлаб технополислар хизмат кўрсатмоқда. Японияда эса йирик, комплексли технополислар ташкил этиш одат тусига кирди.

Бунга ўхшаш кўплаб тадбирлар ривожланган мамлакатлардаги иқтисодий ва маданий тараққиётни тезлаштирди, турмуш даражаси ва моддий фаровонликни оширди. Айни пайтда туғилиш миқдорининг камлиги, аҳоли таркибида кекса кишилар сони ортиши суръатларининг юқорилиги, жамият ҳисобига яшаш кайфиятининг кучайиб бораётгани туфайли иқтисодиёт соҳаларида бевосита банд кишилар сони камайиб кетди. Жумладан, АҚШда етмиш фоизга яқин ходимлар жамиятга камроқ маҳсулот етказиб берсаларда, ижтимоий жамғармалардан кўпроқ фойдаланадилар, натижада улар қисман жамият ҳисобига яшашга, текинхўрлик қилишга одатланганлар. [1.123] Оқибатда ривожланган мамлакатларда ишчи кучига эҳтиёж оша бошлади.

Ривожланмаган мамлакатларда эса иқтисодий тараққиёт имкониятлари йил сайин камайиб борди. Чунончи, ўтган асрнинг 70-йилларига келиб, жаҳондаги миллий-озодлик ҳаракати шарофати билан бирин-кетин 100 дан ортиқ мамлакат, 1980-1990 йилларда эса яна 30 га яқин мамлакат мустамлакачилик асоратидан халос бўлди. Мамлакатларда йиғилиб қолган иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш имконияти юзага келди. Лекин жаҳон аренасида мустаҳкам ўрнашиб олган иқтисодий муносабат принциплари ва нормалари, мустамлака бўлган мамлакатлар иқтисодий қарамлигининг кучайиб кетгани ушбу муаммоларни зудлик билан ҳал қилишга халал берди.

Ишчи кучига эҳтиёж қолмаган, ривожланмаган мамлакатларнинг фуқаролари ёшлар кам ва кексалар кўп бўлган, шу боис ишчи кучига эҳтиёж ошиб бораётган ривожланган мамлакатларга оқиб кела бошладилар. Ғарбий Европада Жануби-Шарқий Европа, Шимолий Африка ва Осиё мамлакатлари

фуқаролари, АҚШда Латин Америкаси мамлакатлари фуқаролари кундан-кунга кўпаймоқда. Миграция бутун дунёни қамраб ола бошлади. XX асрнинг охириги ўн йиллигида дунёда 45 млн меҳнат мигрантлари мавжуд бўлган бўлса, Жаҳон банки маълумотларига кўра XXI аср бошида дунё миқёсида 200 млн мигрант мавжуд бўлиб, шундан 105 миллиондан (2013 йилда) ортиғи меҳнат мигрантларини ташкил этди.[2.62] Биргина Америка Қўшма Штатларининг Калифорния штатидаги муҳожирларнинг сони (8,4 миллион киши) бутун бошли Жанубий Калифорния штати аҳолисидан кўп экани аниқланган".[3.15] Жазоир мустақиллиги эълон қилинганидан кейин 800 мингга яқин киши Францияга кўчиб келган.[4.111]

Миграциянинг кўлами тараққий топган мамлакатларнинг иқтисодиётига жиддий, айти пайтда турлича таъсир ўтказмоқда. У, бир томондан, бу мамлакатлар иқтисодиётини арзон ишчи кучи билан таъминлаб бераётган бўлса, иккинчи томондан ишсизлик миқдорининг ўсишига олиб келмоқда; бир томондан, давлат хазинасини тўлдираётган бўлса, иккинчи томондан назарда тутилмаган ижтимоий харажатлар миқдорини оширмоқда; бир томондан меҳнат ресурсларини бойитаётган бўлса, иккинчи томондан миллатлараро можаролар учун замин ҳозирламоқда.

Мигрантлар аввалбошда энг арзонгаров ишга ҳам кўниб кетаверадилар. Бироқ фурсати келиб, кичик кварталларга бирлашиб олишгач, ўз ҳақ-хуқуқлари учун кураша бошлайдилар, имтиёзлар ва эркинликлар талаб қиладилар. Бу ҳол миллатчилик, ирқчилик, маҳаллийчилик ва шу каби кўплаб ижтимоий иллатларнинг янада илдиз отишига сабаб бўлмоқда. Иш учун келиб, ночор аҳволга тушиб қолган мигрантлар ўртасида ахлоқсизлик, жиноятчилик миқдори кескин кўпайиб бормоқда.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати янги иш ўринлари яратиш масалаларига алоҳида эътибор бериб келмоқда. Бироқ меҳнатга лаёқатли аҳоли сони йилига бир неча юз минг кишига кўпайиб бораётгани вазиятни кескинлаштираяпти. Натижада меҳнатга яроқли аҳоли орасида ўзга мамлакатлардан иш излаш тенденцияси, яъни меҳнат миграцияси юзага келаяпти. Меҳнат миграция оқимининг ҳаракатланиш жараёнлари сўнгги уч (2018-2020) йил мобайнида олинган маълумотлар таҳлилига кўра Россия Федерацияси мамлакатимиз ташқи меҳнат бозорида ташқи меҳнат миграциясини қабул қилувчи мамлакатлар рейтингига асосий донор эканлиги кузатилган (умумий мигрантларнинг 70%). [5.3] Россия Федерациясидан депорт бўлган мигрантлар оқими Туркия ва Қозоғистон давлатига бориб меҳнат фаолиятини юритаётганлиги аниқланган. Масалан, 2012 йилда

Туркиядаги меҳнат мигрантлари 0,8 фоизни ташкил этган бўлса, 2019 йилга келиб бу кўрсаткич деярли 10 баробарга ортган ва 7,9 фоизни ташкил этган. 2020 йилга келиб эса бу кўрсаткич 8,0 фоизга етган.[5.4]

Меҳнат миграциясининг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти катта, албатта. Жумладан, у ишсизлик даражасининг пасайишига, меҳнат бозоридаги кескинликнинг камайишига, тадбиркорликнинг ривожланишига, кадрлар рақобатбардошлигининг ошишига, оила бюджетининг мустаҳкамланишига хизмат қилади. Меҳнат миграцияси мамлакат иқтисодиётига ҳам бирмунча фойда келтиради. Хорижда меҳнат фаолиятини амалга ошираётган миграция иштирокчиларининг меҳнат қилган мамлакатларида ойига ўртача топган даромадини аниқлаш критерияси бўйича 2020 йил мисолида ўртача 709 АҚШ долларини ташкил қилган. Сўнги сафари давомидаги даромадининг трансферт қилинган маълумоти бўйича ўрганилганда бу кўрсаткич жами мигрантлар томонидан ойига ўртача 536 АҚШ доллари трансферт қилинганлиги кузатилган.[5.8] Жаҳон банки ҳисоботида кўра, Ўзбекистонга меҳнат мигрантларининг пул ўтказмалари ҳажми 2021 йилда қарийб 7,6 млрд долларни ёки мамлакат ЯИМнинг 11,6 фоизини ташкил этиши кутилган бўлса, глобал макроиқтисодий прогнозларга мувофиқ, 2022 йилда пул ўтказмалари ҳажми 2,6 фоизга ўсиши кутилмоқда.[6]

Айни пайтда меҳнат миграциясининг ҳаддан зиёд кенгайиб кетиши салбий оқибатларга ҳам олиб келиши мумкин. Биринчидан, норасмий меҳнат миграцияси фуқароларимизнинг одам савдоси билан шуғулланувчи гуруҳлар, террористик оқимлар таъсири остига тушиб қолиши хавфини кучайтиради. Шу боисдан Ўзбекистонда кейинги йилларда одам савдосига қарши кураш жиддий тус олиб бормоқда. Иккинчидан, меҳнат мигрантларининг аксарият қисми ўзга мамлакатларда ўз мутахассисликлари бўйича меҳнат қилмасдан, тасодиғий меҳнат турлари билан банд бўладилар. Бу эса мутахассисларнинг зарурий касбий кўникма ва малакаларининг пасайишига олиб келади. Бундан ташқари, меҳнат миграцияси саноат корхоналаридаги малакали мутахассислар сонининг камайишига сабаб бўлиши мумкин. Малакали кадрлар потенциалининг пасайиши эса мамлакатдаги иқтисодий тараққиёт суръатларининг секинлашишига замин ҳозирлайди.

Меҳнат миграциясининг салбий ижтимоий-маънавий оқибатлари ҳам ташвишлантirmай кўймайди. Миграция даври мигрант маънавий қиёфасининг деформациясига олиб келиши мумкин. Бир ёки бир неча оила аъзоларининг узоқ муддатга ишга кетиши оиладаги муносабатларга, фарзандлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Бинобарин, меҳнат

миграцияси билан боғлиқ ўзгаришларни тадқиқ этиш, уни бартараф этишнинг ижтимоий-иқтисодий омилларини ишлаб чиқиш ҳозирги замон ижтимоий фалсафасининг долзарб муаммоларидан биридир.

Албатта, хорижий мамлакатларга ишлаб келишнинг ижобий томонлари ҳам анчагина. Бунда нафақат масаланинг молиявий жиҳатлари назарда тутилмоқда. Фуқаронинг хорижда маълум муддат ишлаши ўзга миллатнинг маданий-маънавий қадриятлари, анъана ва урф-одатлари, турмуш тарзи билан танишиш имконини бермоқда. Бунинг натижасида хорижда ишлаб келган фуқаронинг, унинг оила аъзоларининг умумбашарий қадриятлар, норма ва принципларидан хабардорлиги даражаси ортмоқда.

Хорижда ишлашнинг иқтисодий самараси ҳам бор. Айтайлик, малакали мутахассис меҳнат давомида замонавий иқтисодий ишлаб чиқариш технологиялари, янги техника воситалари ва шу қабилар билан танишади. Кейинчалик ушбу малакани мамлакат иқтисодиётида қўллаш имконига эга бўлади.

Бироқ юқорида тилга олинган ҳоллар иқтисодий салоҳияти катта бўлган корхоналарда ишлаётган малакали мутахассислар ва уларнинг оила аъзоларигагина тааллуқли. Одатда бундай мутахассислар ёки Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Вазирлиги томонидан, ёки хусусий битимга асосан ишга жўнатиладилар. Шу аснода ишга жўнатилганлар эса кам сонли кишларни ташкил қилади.

Вақтинчалик мигрантларнинг қолган қисми хорижга мустақил иш излаб кетганлардан иборат. Улар асосан қурилиш, транспорт ва қишлоқ хўжалигида иккинчи даражали юмушлар билан машғул бўладилар. Бу ҳол мигрантларнинг ижтимоий қиёфасига салбий таъсир кўрсатмоқда. Биринчидан, мигрантлар ижтимоий қиёфасидан миллийлик йўқолиб бормоқда. Улар ўзлари билан бирга ўзга турмуш тарзига хос бўлган хусусиятларни олиб келмоқдаларки, бу хусусиятлар ҳамма вақт ҳам ижобий характер касб этмаётир. Айтайлик, аксарият мигрантлар Ватанларига нигилизм, индивидуализм, молпарастлик, ахлоқсизлик каби иллатларни юктириб қайтадилар. Хорижда ишлаб қайтган мигрантларнинг салмоқли қисмида онг коммерциализацияси ва криминализацияси ҳам содир бўлади.

Иккинчидан, мавсумий ишга кетган кишилар оиласи аъзоларининг ижтимоий қиёфасида ҳам ўзгаришлар юз бермоқда. Бундай оилада вояга етаётган фарзандларнинг узоқ муддат ота ёки она назоратидан четда қолиши уларнинг тарбиясига путур етказмоқда. Вақтинчалик миграция мигрантлар

оила аъзоларининг дунёқараши, кадриятлар системасининг ўзгаришига ҳам олиб келмоқда.

Кўришиб турибдики, вақтинчалик миграция умумдавлат аҳамиятига молик жиддий муаммога айланиб улгурди. Тўғри, мамлакат ҳукумати мазкур муаммони бартараф этиш мақсадида қатор таъсирчан чораларни қўлламоқда. Шунга қарамадан, кишиларни вақтинчалик миграцияга ундаётган сабабларни ўрганиш, бу сабабларни бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ҳамон ўз долзарблигини йўқотгани йўқ.

АДАБИЁТЛАР.

1. Вальтух К.К. Теоремы невозможности // Общественные науки и современность. -1994. -№1.-С.123.

2. Толаметова З.А. Халқаро меҳнат миграцияси ва унинг ўзига хос хусусиятлари.//Иқтисод ва молия. -2016. -№3.-Б.62.

3. Зокиров Б. Ғарб тамаддуни: инқироз аломатлари.// Тафаккур. - 2007. - №2. - Б. 15.

4. Муҳаммадсидиков М. Ҳамкорликнинг янги уфқлари. // Тафаккур. - 2007.- №3. - Б. 111.

5. Кучаров Ш. Ташқи миграция - бугун ва эрта: таҳлил ва муносабат. //Экономическое обозрение.. - 2021. - №7. - Б.3.4. 8.

6. <http://www.gazeta.uz/uz/2021/11/19/money-transfers/>